

Kuva Raamatun maailmasta muuttuu

■ HEIKKI RÄISÄNEN

Raimo Hakola – Juha Pakkala: *Kristinuskon ja juutalaisuuden juuret. Arkeologian näkökulmia*. Kirjapaja 2008.
Aarre saviastioissa. Qumranin tekstit avautuvat. Toim. Jutta Jokiranta. Kirjapaja 2009.

Helsingin yliopiston dosentit Juha Pakkala ja Raimo Hakola ovat kirjoittaneet erinomaisen, hienosti kuvitetun yleisteoksen arkeologian roolista ja sen suhteesta tekstien tulkintaan raamatuntutkimuksessa. Perinteisesti kriittinenkin tutkimus on luonut kuvan Israelin historiasta ja varhaisesta kristinuskosta tekstien, ensisijaisesti Raamatun omien tekstien pohjalla. Arkeologialla on ollut lähinnä hyödyllisen aputieteen rooli. Viime aikoina tilanne on jyrkästi muuttunut nimenomaan Vanhan testamentin (korrektimmin: heprealaisen Raamatun) tutkimuksen osalta. Pakkala ja Hakola pohtivat tilannetta lähinnä Palestiinan alueella tehtyjen arkeologisten löytöjen valossa. Pakkala, jolla on vankka kokemus sekä tekstianalysista että arkeologisesta kenttätyöstä (hän johtaa kaivauksia Galilean Kinneretissä), kirjoittaa Vanhasta testamentista ja Israelin historiasta. Hakola käsittelee ajanlaskun alun Palestiinaa ja kristillisen pyhiinvaellustoinnin alkua vähän myöhemmin. Molemmat kirjoittavat erittäin selkeästi. Kirja tarjoaa yleistajuisen, mutta tieteellisesti täysipainoisen ja kompaktin johdatuksen aihepiiriinsä. Lukijalle välittyvä kuva ongelmiensa mutkikkoudesta ja tul-

kintamahdollisuuksien moninaisuudesta, mutta kirjoittajat tekevät myös selväksi, mihin suuntaan he itse kulloinkin kallistuvat ja millä perusteella. Kirja palkittiin ansaitusti Lauri Jäntin säätiön kunniamaininnalla vuonna 2009.

Vielä viime vuosisadan alkupuolella kukoistanut ”raamatullinen arkeologia”, jolla on edelleen edustajansa, lähti Vanhan testamentin teksteistä ja pyrki sovittamaan arkeologiset löydöt niihin. Monet pyrkivät selittämään pois aivan ilmeisetkin ristiriidat ja joutuivat turvautumaan mielivaltaisiin konstruktioihin. Uudempi tutkimus lähtee siitä, että tekstejä ja materiaalisia jäänteitä on aluksi tutkittava mahdollisimman pitkälle toisistaan riippumatta; vasta lopuksi voidaan ryhtyä selvittämään niiden keskinäistä suhdetta. Vanhan testamentin kirjat ovat syntyneet harvalukuisen kirjoitustaitoisen eliitin piirissä ja heijastavat sen intressejä. Arkeologian avulla on mahdollista saada monipuolisempi kuva eri yhteiskuntaryhmien arjesta, kuten kodeissa harjoitetusta kultista.

Arkeologiset löydöt ja niiden tulkinta vaikuttavat paljon dramaattisemmin Vanhan kuin Uuden testamentin tulkintaan. Vanhan testamentin historiankuvausten ja arkeologisen evidenssin välillä tuntuu usein olevan ylittämätön kuilu. Tekstit on koostettu ja toimitettu satoja vuosia kuvattujen tapahtumien jälkeen ja asiat esitetty toimittajien omasta kansallis-uskonnollisesta näkökulmasta. Ratkaisevaa osaa esittävä ns. Deuteronomistinen historiateos, jonka muodostavat viides Mooseksen kirja (Deuteronomium), Joosuan kirja, Tuomarien kirja, Samuelin ja Kuningasten kir-

jat, on syntynyt vasta Jerusalemin hävityksen (587/586 eaa.) jälkeisessä synkässä tilanteessa. Historiaa on tällöin tulkittu vahvasti uudelleen etsien siitä teologisia syitä tapahtuneelle katastrofille (Jumalan rangaistus). Pakkala kytkee arkeologian ja Vanhan testamentin tekstit valaisevasti ja luontevasti yhteen. Hän ei liity esimerkiksi kuningas Daavidin historiallisuuden kokonaan kiistävien ”minimalistien” äärimmäiseen skeptikseen, mutta toteaa Vanhan testamentin antaman kuvan historiallisesti paljolti epäuskottavaksi. Tuloksena on jännityskertomus, jonka juoni saattaa perusteellisesti yllättää tavallisen raamatunlukijan – kirjan varovainen takakansiteksti ei täysin paljasta, mikä häntä odottaa.

Vanhan testamentin mukaan israelilaiset tulivat Palestiinaan (Kanaanin maahan) ulkopuolelta, valloittivat alueen sotilaallisesti ja aiheuttivat suurta aineellista tuhoa. Maan nopealle valloitukselle pronssi- ja varhaisella rautakaudella ei kuitenkaan ole arkeologista tukea; kanaanilaiset kaupungit näyttävät tuhoutuneen varsin pitkän ajan kuluessa. Pakkala päätelee, että maahantulon teemaa on luultavasti ensin alettu korostaa pakkosiirtolaisuuteen joutuneiden juutalaisten ryhmien keskuudessa, jotka 500- ja 400-luvulla haaveilivat omaan maahan paluusta. (Lukija saattaa huokaista helpotuksesta, kun Mooseksen ja Joosuan Jumalan määräyksestä suorittamat etniset puhdistukset eivät olekaan oikeasti tapahtuneet. Ilo on kuitenkin ennen aikaista: myöhemmin uskottiin, että tapahtumat olivat todellisia, ja ne antoivat toimintamallin esimerkiksi puritaaneille, jotka Amerikan mannerta vallates-

saan kohtasivat siellä ”punaisia kanaanilaisia”).

Viimeaikainen tutkimus on arkeologisen materiaalin avulla selittänyt myöhemmin Israelin kansaksi nimitetyn yhteisön syntyä maan sisäisellä kehityksellä. ”Israelin” juuret näyttävät olevan kanaanilaisessa kulttuurissa, jossa palvottiin useampia jumalia (ja jota vastaan Vanhassa testamentissa raivoisesti hyökätään). Tähän muinaisraeilaiseen uskontoon kuuluivat Jahven ohella myös El, Baal ja Asera; toisin kuin Vanha testamentti antaa ymmärtää, kultti ei olennaisesti poikennut Syyria-Palestiinan muista uskonnoista. Vanhan testamentin käyttö muinaisraeilaisen uskonnon lähteenä on ongelmallista; sen kirjat on kirjoitettu pääosin Jerusalemin tuhon jälkeen ja näkökulma aiempaan uskonnonharjoitukseen on tuomitseva. Aiemmin yleisesti hyväksytyjä käsityksiä ja tapoja on anakronistisesti arvosteltu temppelein tuhon jälkeen syntyneiden käsitysten valossa.

Monoteismin läpimurto alkoi vasta pakkosiirtolaisuuden jälkeen. Temppelein tuhouduttua uskonto sai paljolti uudet korostukset; Mooseksen välittämäksi uskotu laki (Toora) ja sen tulkinta saivat yhä keskeisemmän aseman.

Arkeologisen evidenssin valossa Juudan kuningaskunnan keskus Jerusalemi oli vielä 800-luvulla vähäinen pikkukaupunki. Kuuluisat Daavid ja Salomo näyttävät olleen paikallisia pikkukuninkaita, joiden saavutuksia ja valtaa on myöhemmin paisuteltu kansallisisideologisista syistä huikeisiin mitoihin. Todellisuudessa merkittäviä hahmoja olivat Vanhassa testamentissa pienessä sivuroolissa esiintyvä Omri ja hänen seuraajansa, joiden

johdolla Juudan pohjoisesta naapurista Israelista (Israel-termin polylemia voi tuottaa hankaluuksia: pohjoisvaltakunnan tuhouduttua nimitys on alkanut viitata myös eteläiseen Juudaan ja sen asukkaisiin) kehittyi vauras ja vaikutusvaltainen valtio; sen pääkaupunki Samaria oli paljon Jerusalemiä tärkeämpi keskus. ”Omriin dynastian aika saattaa ollakin se Israelin historian kulttuuri-kausi, jonka Vanhan testamentin kirjoittajat haluavat nähdä Daavidin ja Salomon hallituskausissa.” Vanha testamentti tuomitsee Omriin dynastian mahdollisesti siksi että se ”symboloi kaikkea sitä mitä Kuningasten kirjat vastustavat. Israel oli monikansallinen, monikulttuurinen ja ulospäin suuntautunut valtakunta, jonka oli sallittava erilaisuutta pysyäksään koossa”. Assyria teki lopun Israelin itsenäisyydestä vuonna 722 eaa. Tästä alkoi Jerusalemin ja Juudan nousu, joka sitten päättyi vuoden 587/586 katastrofiin.

Uuteen valoon on joutunut myös Vanhan testamentin käsitys kuvattomasta Jahve-kultista. Osa tutkijoista on päättänyt olettaa, että Jerusalemin temppeleissä on kuin onkin täytynyt olla Jahven patsas – arkeologiset löydöt osoittavat, ettei jumalankuvia vältely Israelissa eikä Juudassa itsenäisyyden aikana eikä ole syytä olettaa, että temppeleli olisi tehnyt poikkeuksen. Todennäköisenä pidetään, että patsas tuhoutui temppelein hävityksen yhteydessä. Tämä kiihdytti osaltaan uskonnon kehittymistä uuteen suuntaan: Jahve ei enää ollut sidottu temppeleihin, vaan häntä sattu palvoa myös pakkosiirtolaisuudessa, kaukana Jerusalemistä. Näin juutalaisuudesta (ja kristinuskosta) saattoi kehittyä uskonto, joka ei ole

sidoksissa fyysiseen paikkaan.

Arkeologian vaikutus kristinuskon varhais historian tulkintaan ei ole yhtä mullistava. Sellaisia materiaalisia jäänteitä, jotka voitaisiin suoraan liittää Jeesukseen tai hänen varhaisiin seuraajiinsa, on tuskin lainkaan. Arkeologian avulla on viime aikoina kuitenkin pyritty luomaan kokonaisvaltaisempi kuva siitä yhteiskunnasta ja kulttuurista, jossa Jeesus seuraajineen vaikutti. Qumranin tekstilöytöjen (joista tuonnempana) ansiosta kuva ajanlaskun taitteen juutalaisuudesta on paljon entistä vivahteikkaampi. Arkeologiset löydöt puolestaan osoittavat, että hellenistinen kulttuuri vaikutti ajateltua laajemmin Palestiinan juutalaisuuteen ja uusi yhdistettiin vanhaan. Vauraita taloista ja Herodes Suuren linnoituspalatseista tehdyt löydöt ilmentävät yläluokan kiinnittämistä kirkkikalais-roomalaisten vaikutteiden ohella pitää kiinni perinteisistä juutalaisen uskonnon piirteistä, kuten kuvakiellosta tai rituaalisesta puhtaudesta. Myöhemmältä ajalta on kaivettu esiin synagogia, joiden lattiamosaaikeissa on jopa kirkkikalaisen auringonjumalan kuvia. Herodeksen temppelein hävityksen jälkeen (70 jaa.) Mooseksen lain kuvakielloa alettiin selvästikin joissakin juutalaisissa yhteisöissä tulkita paljon aiempaa vapaammin.

Galilean suurissa kaupungeissa Sepforiksessa ja Tiberiaassa tehdyt kaivaukset ovat synnyttäneet vilkkaan debatin siitä, millainen oli Jeesuksen aikainen Galilea; tähän liittyy kiista siitä, millainen vaikutus hellenistisellä kulttuurilla mahdollisesti oli Jeesukseen ja hänen toimintaansa. Jotkut ovat rinnastaneet Jeesuksen kynnikkofi-

losofeihin, kiertäviin saarnaajiin, jotka kyseenalaistivat perinnäisiä totuuksia ja haastoivat sovinnaisen yhteiskuntajärjestyksen. Laajemmin ottaen kysymys on siitä, missä määrin Jeesuksen opetus voidaan asettaa vastakkain Rooman imperialistisen ideologian kanssa.

Jeesuksen toiminta liitetään myös Galilean ristiriitaisiin yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin oloihin. Tällaisissa kysymyksissä materiaalien jäänteiden tutkiminen yksinään ei tietenkään auta kovin pitkälle. Arkeologia on yhdistettävä tekstintutkimukseen, jonka apuna voi yrittää käyttää yleisiä sosiaalietieteellisiä ja kulttuuriantropologisia teorioita. Kysymykset ovat kiistanalaisia. Hakola valitsee viisaan varovaisen linjan: tulkinna Jeesuksesta kyynikkona on epäuskottava; näkemys hänestä *ensisijaisesti* Galilean köyhän maaseutuväestön puolestapuhujana ja roomalaisvastaisen protestimielialan lietsojana on yksipuolinen. Kirjallinen ja arkeologien materiaali ei myöskään tue kuvaa koko ajan kärjistyvästä yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta kehityksestä; Jeesuksen elinaika Herodes Antiapan suurten rakennusprojektien leimaamalla hallituskaudella näyttää olleen antiikin mittapuun kohtuullisen rauhallista aikaa Galileassa. Saarna pian koittavasta Jumalan valtakunnasta ei ollut poliittinen tai sosiaalinen uudistusohjelma, mutta siitä voi löytää vastakulttuurisia piirteitä, jotka epäsuorasti haastoivat monet imperiumin arvot.

300-luvulta lähtien Jeesuksen elämän oletettujen tapahtumapaikkojen ympärille alkoi syntyä kristillistä pyhiinvaellustoimintaa. Kristityt yhteisöt ja monia kohteita hallinnoivat fransiskaaniarkeolo-

git ovat pyrkinet osoittamaan, että pyhiinvaelluskohteet todella sijaitsevat paikoilla, joissa Jeesus teki sitä tai tätä. Perustelut paljastuvat kuitenkin hatariksi. Kristinuskon pyhien paikkojen ympärille syntynyt kultti on osa kehitystä, jonka avulla siihen asti marginaalista uskontoa muokattiin valtakuntaa koossa pitäväksi ideologiseksi voimatoimijaksi. Maailmanmahdin teloitamasta galilealaisesta saarnaajasta ja hänen seuraajistaan tehtiin ”maailman mahtavimman valtakunnan ja sen järjestyksen takuumiehiä”.

Luoliin kätketyt kirjoitukset

Hakolan ja Pakkalan kirja maalaaleveällä pensselillä laajan panoraa-

man puolentoista vuosituhannen ajalta. Jutta Jokirannan toimittama *Aarre saviastioissa* zoomaa yhteen kohteeseen ajanlaskun taitteessa, jossa siinäkin tekstien ja arkeologian suhde yksi keskeinen juonne. Qumranin kirjoituskääröt ovat herättäneet kiinnostusta ja siivittäneet mielikuvitusta siitä saakka kun tiedot löydöistä Kuolleen meren lähistöllä alkoivat levitä maailmalle. Ensimmäinen käärö löydettiin saviruukusta kallioluolassa vuonna 1947. Kymmenkunta suurempaa käsikirjoitusta ja kymmeniätuhansia katkelmia tuli päivänvaloon vuoteen 1956 mennessä. Tänä aikana sai alkunsa vireä qumrantutkimus, jonka ongelmana on kuitenkin ollut julkaisutyön tavattoman hidas eteneminen; vain pieni osa materiaalista on ollut kaikkien halukkaiden käytettävissä. Tilanne kärjistyi skandaaliksi, jonka taustana ei kuitenkaan ollut Vatikaanin kuviteltu määräys pitää salassa kristinuskolle kohtalokkaat (kuten jotkut uskoivat) tiedot, vaan hankalat olosuhteet (lähi-idässä sodit-

tiin vuosina 1948 ja 1967), rahoitusvaikeudet – ja tekstit haltuunsa saaneen tutkijaklikin itsekkäät ambitionit. Värikkäiden vaiheiden jälkeen jokseenkin kaikki tekstit on viimein saatu julkaistuksi. Qumrantutkimus on saanut tästä uutta virtaa ja elää voimakasta käymisvaihetta, kun aineistoja analysoidaan yhä hienojakoisemmin yhä laajenevan tutkijajoukon voimin.

Suomalaisella lukijakunnalla on nyt tilaisuus saada asiasta ajan tasalla oleva yleiskuva. *Aarre saviastioissa* on harvinaislaatuinen yhteispohjoismainen hanke. Kirja, jolla on 17 kirjoittajaa, ilmestyy lähes samanaikaisesti neljällä kielellä. (Raamattukielellä elegantisti leikittelevä otsikko on suomenkielisen laitoksen erityispiirre ja -ansio.) Teos ilmentää sekä qumrantutkimuksen laajapohjaisuutta että suomalaisten näkyvää roolia. Veikeässä kuvassa sivulla 125 esiintyvän professori Raija Sollamon Qumran-seminaarit ovat kantaneet kaunista hedelmää.¹ Suomenkielisen kirjan on toimittanut tohtori Jutta Jokiranta, joka myös kuuluu yhteispohjoismaiseen toimikuntaan ja on kirjoittanut kirjaan useita lukuja. Suomalaisia edustavat lisäksi Toronton yliopiston professori Sarianna Metso (Qumranin tekstit ja rabbiininen juutalaisuus) sekä tohtorit Juhana Saukkonen (Qumranin raunioiden arkeologia) ja Hanne von Weissenberg (Qumranin Raamattu). Skandinaaveista voi nostaa esiin norjalaisen Torleif Elgvinin (tekstien julkaiseminen ja tutkimuksen historiaa) ja ruot-

1 Edustava valikoima tekstejä on julkaistu suomeksi kirjassa *Qumranin kirjasto* (toim. Raija Sollamo), Yliopistopaino 1997; uusi laajennettu laitos on tulossa.

salaiset Håkan Bengtssonin (tekstien löytyminen) ja Cecilia Wassénin (Qumranin liikkeen alkuperä ja identifiointi ynnä muita lukuja).

Kyseessä on perusteellinen opus, joka ei vaadi laajoja taustatietoja, mutta kylläkin aitoa kiinnostusta; sensaationälkäiset älkööt vaivautuko. Toimittaja toteaa osuvasti, että tarjolla on opastettu kierros Qumranille ja Qumranin kirjastoon, usean oppaan saattelemana. Kärsimätön turisti saattaa katsoa annoksen riittäväksi jo saatuaan ensimmäisessä luvussa eloisan kuvauksen tekstien myrskysisistä löytö- ja julkaisuvaiheista kahden sodan jaloissa. Täyden kierroksen suorittaminen kysyy jonkinasteista harrastuneisuutta, mutta palkitsee kyllä sen, joka kulkee loppuun asti oppaiden mukana. Qumran-kysymykset nivotaan onnistuneesti sekä Palestiinan maantieteeseen ja historiaan että juutalaiseen kulttuuriin ja uskontoon. Tutkimuksen ongelmista ja tutkijoiden metodeista syntyy vivahteikas kuva. Silti *Aarre* ei täysin tavoita sitä selkeyttä, jota Hakolan ja Pakkalan kirja edustaa; tähän vaikuttaa sekä kirjoittajakunnan laajuus että yleensä sujuvien käännösten hetkittäinen horjahtelu.

Pääluvut käsittelevät tekstien löytymistä ja julkaisua, niiden taustaa, Qumranin liikkeen identiteettiä, tekstien heijastamia käytäntöjä ja ideologiaa sekä tekstien merkitystä muulle tutkimukselle (Vanhan ja Uuden testamentin, rabbiinisen juutalaisuuden sekä heprean kielen tutkimus). Kirjapaja on panostanut myös ulkoasuun; värikuvia on runsaasti ja ne ovat laadukkaita. Kirjan lopussa on syvällisemmälle harrastajalle hyödyllinen 30-sivuinen luettelo löyde-

tyistä käsikirjoituksista ja niiden toinen toistaan eksoottisemmista merkintätavoista.

Paleografisen analyysin perusteella (minkä lukuisat C14-testit ovat varmistaneet) suurin osa käsikirjoituksista on kopioitu n. 30 eaa. – 50 jaa. Useimmat tekstit on kuitenkin kirjoitettu aikaisemmin, pääosin toisella ja ensimmäisellä vuosisadalla ennen ajanlaskun alkua.

Muodostivatko luoliin kätketyt käsikirjoitukset tarkoituksella kootun kirjaston vai satunnaisen tekstivaraston? Monet seikat puoltavat kantaa, että kyseessä on yhden uskonnollisen liikkeen säilyttämä, kopioima ja laahtava tarkoituksellinen kokoelma. Visaisempi on kysymys tekstien suhteesta materiaaliin jäännöksiin – Qumranin raunioihin, joiden lähellä olevista luolista tekstit löydettiin. Vanheman raamatuntutkimuksen tapaan qumrantutkimuksella on ollut taipumus tulkita Qumranin arkeologiaa löytyneiden tekstien valossa, jolloin rauniot on ymmäretty luostarimaisen yhdyskunnan asuinpaikaksi. Jos arkeologialle kuitenkin myönnetään itsenäinen asema eikä aineellisia löytöjä välittömästi kytketä tekstien sisältöön, joudutaan pohtimaan, voisiko kyseessä sittenkin olla linnoitus tai vaikkapa huvila. Paikka on myös voinut olla eri aikoina erilaisessa käytössä. Pakkalan ja Hakolan tavoin Juhana Saukkonen korostaakin, että tekstimateriaali on aluksi pidettävä kokoaan erossa muusta arkeologisesta materiaalista; näiden keskinäistä suhdetta voidaan selvittää vasta kun kumpaakin on ensin tutkittu itsenäisesti, toisesta riippumatta. Monet kysymykset ovat vielä aivan avoimia.

Keitä Qumranin tekstien laatijat ja käyttäjät olivat? Vaikka kaikki tekstit eivät suinkaan ole ”samasta puusta”, yleisilme on kuitenkin riittävän yhtenäinen, jotta voidaan olettaa niiden taakse erityinen ”Qumranin liike”. Uusi tutkimus kyseenalaistaa vanhan käsityksen pienestä eristyneestä, Qumranin alueella asuneesta yhteisöstä; kyse on laajemmasta verkostosta, jota voi nimenomaan kutsua liikkeeksi. Liike pyrki kyllä erottautumaan ympäristöstään, mutta tuskin täysin eristäytymään. Marginaalisena sitä ei voi pitää.

Vanhastaan Qumranin tekstien käyttäjät on yhdistetty tietyissä antiikin lähteissä mainittuihin esseelaisiin. Qumranin teksteissä on paljon liittymäkohtia siihen mitä esseelaisista on kerrottu, mutta myös eroja löytyy. Esseelaisyhdyksillä on yhä ensisijainen asema useimmissa rekonstruktioissa, vaikka sitä on muokattu ja varioitu tai jotkut kiistävät yhteyden kokonaan.

Jokiranta käsittelee liikkeen identiteettiä sosiologisen lahkotutkimuksen malleja soveltaen. Liikkeen jännite suhteessa muuhun juutalaisuuteen näyttää olleen suhteellisen suuri. Monet tekstit ovat poleemisia ja luovat voimakkaan vastakohta-asettelun. Liike edellytti jäseniltään tiukkaa sitoutumista ja poikkeavan, ankaran laintulkinnan noudattamista. Se myös rajoitti kontakteja ulkopuolisiin oman puhtautensa säilyttämiseksi. Ryhmän sisällä vallitsi tiukka hierarkia.

Qumranin liike oli laintulkinnassaan jyrkempi kuin fariseukset, joiden joustavampaa menettelyä moititaan ”liukkaiden teiden” etsimiseksi; lukija saa myös ohimennen tietää, että Uuden testamentin poleeminen fariseuskuvaa on aina-

kin osaksi epähistoriallinen. Vain Qumranin liikkeen jäsenillä oli oikea tieto siitä, mitä Jumala ihmiseltä odotti. Liike sovelsi äärimmäistä rituaalisen puhtauden ihannetta. Useilla elämänalueilla liike näyttää pyrkiineen puhtauteen, joka jopa ylitti sen mitä Mooseksen laissa säädetään pappien noudatettavaksi temppeleissä.

Qumranin tekstit ovat ratkaisevasti muuttaneet käsityksiä heprealaisen Raamatun (suunnilleen meidän Vanha testamenttimme) synnystä ja tekstihistoriasta. Toisin kuin konservatiivisimmat tahot ovat väittäneet, ne ovat tehneet entistä selveämmäksi, että heprealaisen Raamatun teksti oli ajanlaskumme alun vuosikymmeninä vielä vakiintumaton. Joissakin tapauksissa Qumranista löytenyt tekstikatkelma on vahvistanut sen, mitä eksegeetit olivat aiemmin päätelleet tekstinsisäisin syin: jokin katkelma on myöhäinen lisäys.² Heprealaisen Raamatun kirjoista oli samanaikaisesti olemassa erilaisia versioita. Yhtä lailla arvovaltaisia Qumranin liikkeen piirissä näyttävät olleen eräät kirjat, jotka jäivät heprealaisen Raamatun ulkopuolelle (1. Henokin kirja, Riemuvuosien kirja), samoin jotkut liikkeen omassa piirissä syntyneet kirjoitukset kuten Temppelelikäärö, jossa Jumala antaa ohjeita minä-muodossa.

Qumranin tekstit ovat oleellisesti muuttaneet kuvaa ajan juutalaisuudesta, joka on osoittau-

2 Kuuluisin esimerkki on kontekstista "deuteronomistisen" kielensä ja sisältönsä puolesta selvästi erottuva, ajatuskulun katkaiseva jakso Tuom. 6:7–10, joka puuttuu erästä Qumranista löydetystä Tuomarien kirjan käsikirjoituksesta.

tunut ajateltua monimuotoisemmaksi. Erityistä mielenkiintoa on ymmärrettävästi herättänyt Qumranin suhde toiseen omintakeiseen juutalaiseen liikkeeseen – Jeesuksen seuraajiin ja heidän teksteihinsä. Tässä teoksessa vertailua suorittaa ruotsalainen Mikael Winninge. Hänen tärkein johtopäätöksensä on kiistämätön: "Jeesus-liike ja muotoutuva kristinuskko olivat monessa suhteessa omalle ajalleen tyyppillisiä juutalaisia ilmiöitä." Toisaalta Winninge tähdentää, että nykyään on luonnollista painottaa Qumranin liikkeen ja Jeesus-liikkeen eroja, jotka hänestä ovat moninkertaiset verrattuna yhtäläisyyksiin. Epäselväksi jää, miksi juuri eroja pitäisi painottaa; edes Winningen oma esitys ei näyttäisi johtavan tähän päätelmään. Hän viittaa lukuisiin rinnakkaisuuksiin: omaisuuden yhteys, valon ja pimeyden dualismi (Uudessa testamentissa erityisesti Johanneksen evankeliumi ja kirjeet), tapa etsiä heprealaisesta Raamatusta lukijoiden omaan aikaan viittaavia kohtia, messiaskäsitykset, ylösnousemususko, puhe Jumalan vanhurskaudesta ja armosta, "autuaaksijulistukset", puhe uudesta liitosta. Winningen listaa voi jatkaa Qumranin tekstien piirteillä, jotka on mainittu kirjan muissa luvuissa: enkelispekulaatiot, riivajien karkottamiset, Saatanan hahmo, apokalyptinen maailmankuva ja ylipäättään vakaumus "lopun ajassa" elämisestä; ajatus että Jumalan pyhä henki puhdistaa synneistä; vakaumus Jumalan salaisen "ilmoituksen" omistamisesta; liittolaisten kaventuminen (Jumalan liitosta koko Israelin kansan kanssa tulee liitto valitun "jäännöksen" kanssa); determinismi ja ennaltamääräys. Jos Qumranin liikettä ja

orastavaa kristinuskkoa katsoo rinnakkain vähänkin kauempaa, huomattavan pitkälle ulottuva samankaltaisuus näyttää ilmeiseltä. Tietysti tekstit ovat peräisin erilaisista liikkeistä, mutta yhtä selvästi liikkeillä on yhteinen taustansa ajan monimuotoisessa juutalaisuudessa. Ne kasvavat samasta maaperästä, mutta ovat kehittyneet jossain määrin eri suuntiin.

Kielenkäyttö on pääosin sujuvaa, joskaan kömpelyyksiltä ei ole täysin välttytty: "ilmoitettu ymmärrys", "anomuksia Jumalalle", "eskatologinen sointu", "meneillään oleva eskatologia", "tekstimateriaali ei tuo meitä lähemmäksi selvää johtopäätöstä". Tyyliongelmia on kasautunut erityisesti lukuun "Teologia ja antropologia", jonka ympäröivä lopputuloskin jättää lukijan hiukan ymmälleen: "sekä Jumalan että ihmisen kuvauksien johtava periaate on teologinen". Kirkkoisä Origenes ei kuollut vuonna 284 (painovirhe), vaan 254. Sanat *eidee filosofeitai* eivät ole filosofisia suuntauksia tarkoittava nimitys; nämä kreikan sanat on sivulla 71 lauserakennetta runnellen repäisty irti Josefuksen tekstistä.

Tekeväälle sattuu; ansiokas kokonaisuus kestää hairahdukset. Kirjapaja on tehnyt kulttuuriteon julkaisemalla tässä esitellyt kaksi teosta sekä sisältöön että ulkoasuun pannaen. Molempien kirjojen takaa löytyy yksi ja sama kustannustoimittaja, Maaria Pätsi, jota on syytä erikseen kiittää.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston Uuden testamentin eksegeetiikan professori (emeritus).